

YAPON VA O‘ZBEK KOMMUNIKATIV DISKURSIDA INKOR VOSITALARINING FUNKSIONAL-PRAGMATIK TAHLILI

D.D.Boymurodova

*Samarqand davlat chet tillar instituti
Yapon filologiyasi kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada yapon va o‘zbek kommunikativ diskursida inkor vositalarining funksional-pragmatik xususiyatlari qiyosiy aspektida tadqiq etilgan. Tadqiqot davomida inkor kategoriyasining kommunikativ vazifalari, uning nutq jarayonidagi pragmatik faollashuvi hamda ijtimoiy-madaniy omillarga bog‘liqligi tahlil qilindi. Yapon tilidagi bilvosita inkor shakllari hamda o‘zbek tilidagi ekspressiv inkor vositalari dialogik matnlar asosida o‘rganildi. Tadqiqot natijalari yapon kommunikativ madaniyatida ehtiyotkorlik va ijtimoiy uyg‘unlikni saqlash maqsadida yumshatilgan inkor shakllari faol qo‘llanilishini, o‘zbek tilida esa emotsional-ekspressiv inkor birliklari ustunligini ko‘rsatdi. Shuningdek, kommunikativ vaziyat, suhbat ishtirokchilarining ijtimoiy mavqei hamda madaniy tafakkur inkor vositalarining pragmatik faollashuviga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: inkor kategoriyasi, pragmalingsvistika, kommunikativ diskurs, yapon tili, o‘zbek tili.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda kommunikativ jarayonni pragmatik nuqtai nazardan tadqiq etish dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, nutqiy faoliyatda inkor kategoriyasining funksional imkoniyatlarini o‘rganish pragmalingsvistika va diskurs tahlilining muhim tadqiqot obyektiga aylangan.

Inkor til tizimining grammatik elementi bo‘lish bilan birga, kommunikativ maqsadni ifodalovchi pragmatik vosita sifatida ham faol qo‘llaniladi.

Yapon va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, har ikki tilda ham inkor vositalari kommunikativ vaziyat, nutqiy maqsad, ijtimoiy masofa hamda madaniy me‘yorlarga bog‘liq ravishda faollashadi. Shu sababli inkor vositalarining funksional-pragmatik jihatdan qiyosiy tahlili ikki xalq kommunikativ madaniyatining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Yapon kommunikativ madaniyatida bilvositalik va kommunikativ ehtiyotkorlik muhim o‘rin egallaydi. Shu bois inkor ko‘pincha yumshatilgan va

bevosita bo'lmagan shakllarda ifodalanadi. O'zbek tilida esa inkor vositalarining emotsional-ekspressiv funksiyasi kuchliroq namoyon bo'ladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi yapon va o'zbek kommunikativ diskursida inkor vositalarining funksional-pragmatik xususiyatlarini aniqlash hamda ularning kommunikativ faollashuviga ta'sir etuvchi omillarni tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

inkor kategoriyasining nazariy asoslarini yoritish;

yapon va o'zbek tillaridagi inkor vositalarini qiyosiy o'rganish;

inkorning pragmatik funksiyalarini tahlil qilish;

kommunikativ vaziyatning inkor shakllariga ta'sirini aniqlash;

madaniy-kommunikativ omillarning rolini yoritish.

Tadqiqot obyekti sifatida yapon va o'zbek tillaridagi dialogik matnlar tanlab olindi. Tadqiqot predmeti esa inkor vositalarining funksional-pragmatik xususiyatlari hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda ilk bor yapon va o'zbek kommunikativ diskursida inkor vositalarining pragmatik faollashuviga ta'sir etuvchi omillar kompleks qiyosiy aspektida tahlil qilinmoqda.

Metodologiya

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida qiyosiy-tahliliy, pragmatik, diskursiv hamda deskriptiv metodlardan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida yapon va o'zbek tillaridagi dialogik nutq namunalaridan, badiiy asarlar va kommunikativ matnlardan foydalanildi. Qiyosiy metod yordamida ikki tildagi inkor vositalarining struktur-semantik xususiyatlari o'rganildi. Pragmatik tahlil orqali inkorning kommunikativ vazifalari va nutqiy maqsad bilan bog'liqligi aniqlashtirildi. Diskursiv metod esa inkor birliklarining kommunikativ vaziyatga bog'liq ravishda faollashuvini tadqiq qilish imkonini berdi.⁴

Yapon tilidagi 「ない」「ません」「じゃない」「わけではない」「ことはない」 kabi inkor shakllari hamda o'zbek tilidagi “emas”, “yo‘q”, “-ma”, “hech qachon”, “aslo” kabi birliklar pragmatik jihatdan tahlil qilindi.

Tahlil jarayonida quyidagi funksional omillarga alohida e'tibor qaratildi:

rad etish funksiyasi, kommunikativ yumshatish, ijtimoiy masofani saqlash,

emotsional-ekspressiv ta'sir, diplomatik kommunikatsiya. Bu omillar jamiyatda muloqotga kirishish chog'ida eng ko'p qo'llaniladiga funksiyalar hisoblanadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari yapon va o'zbek kommunikativ diskursida inkor vositalarining qo'llanishida sezilarli pragmatik tafovutlar mavjudligini ko'rsatdi.

Yapon tilida inkor vositalari ko'proq kommunikativ ehtiyotkorlik va ijtimoiy uyg'unlikni saqlash maqsadida qo'llanilishi aniqlandi. Ayniqsa, 「わけではない」 yoki 「ことはない」 kabi yumshatilgan inkor shakllari rad etishni bilvosita ifodalash imkonini beradi.

Masalan:

それは難しいかもしれません。Bu biroz qiyin bo'lishi mumkin.

Mazkur gapda bevosita inkor mavjud bo'lmasa-da, pragmatik jihatdan rad etish ma'nosi ifodalanadi.

Yapon kommunikativ diskursida to'g'ridan-to'g'ri inkordan qochish holati ko'p uchrashi kuzatildi. Bu esa suhbatdosh bilan ijtimoiy muvozanatni saqlashga xizmat qiladi.

O'zbek tilida esa inkor vositalarining emotsional-ekspressiv xususiyatlari kuchliroq namoyon bo'lishi aniqlandi. Xususan, “aslo”, “hech qachon”, “mutlaqo” kabi kuchaytiruvchi birliklar inkorning pragmatik ta'sirini oshiradi.

Masalan:

Men bunga aslo rozi emasman.

Mazkur gapda inkorning qat'iy va emotsional xarakteri yaqqol ifodalangan.

Tahlillar natijasida yapon tilida bilvosita inkor ustunligi, o'zbek tilida esa ekspressiv va bevosita inkor shakllari faol qo'llanilishi aniqlandi.

Bundan tashqari, kommunikativ vaziyat, rasmiylik darajasi, yosh omili va ijtimoiy mavqe inkor vositalarining tanlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi kuzatildi.

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari yapon va o'zbek kommunikativ diskursida inkor vositalarining qo'llanishi nafaqat grammatik hodisa, balki chuqur pragmatik va madaniy xarakterga ega ekanligini ko'rsatdi. Tahlillar davomida aniqlanishicha, inkor birliklarining faollashuvi nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad hamda suhbat ishtirokchilarining ijtimoiy munosabatlari bilan chambarchas bog'liqdir.

Yapon kommunikativ madaniyatida ijtimoiy uyg'unlikni saqlash va suhbatdoshning “yuzini saqlash” tamoyili muhim o'rin egallaydi. Shu sababli yapon tilida to'g'ridan-to'g'ri inkor ko'pincha kommunikativ noqulaylikni

yuzaga keltirishi mumkin deb hisoblanadi. Natijada inkor vositalari yumshatilgan, bilvosita va diplomatik shakllarda ifodalanadi. Ayniqsa, 「わけではない」「ことはない」「かもしれない」 kabi birliklar rad etishni keskin emas, balki ehtiyotkor tarzda yetkazishga xizmat qiladi. Bu esa yapon pragmatikasining asosiy xususiyatlaridan biri bo'lgan kommunikativ ehtiyotkorlik bilan izohlanadi.

Masalan, yapon tilidagi:

ちょっと難しいですね。 jumlasini grammatik jihatdan oddiy baholashni ifodalasa-da, pragmatik nuqtai nazaridan rad etish yoki norozilik ma'nosini anglatishi mumkin. Bunday bilvosita inkor yapon kommunikativ mentalitetida konfliktidan qochish strategiyasi sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbek kommunikativ diskursida esa inkor vositalarining qo'llanishi nisbatan ochiqroq va emotsionalroq xarakterga ega ekanligi aniqlandi. O'zbek tilida "yo'q", "emas", "aslo", "hech qachon", "mutlaqo" kabi birliklar orqali rad etish ancha qat'iy va ekspressiv tarzda ifodalanadi. Bu esa o'zbek kommunikativ madaniyatida hissiy-ekspressiv nutqning faol ekanligini ko'rsatadi. Masalan:

Men bunga mutlaqo qarshiman.

Mazkur gapda inkor nafaqat rad etish, balki emotsional munosabatni ham ifodalamoqda. Shu jihatdan o'zbek tilida inkor vositalari kommunikativ ta'sirchanlikni kuchaytiruvchi vosita sifatida ham xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida ikki tilda inkor vositalarining pragmatik faollashuviga ta'sir qiluvchi quyidagi omillar aniqlashtirildi:

- kommunikativ maqsad
- ijtimoiy mavqe
- yosh va gender omili
- rasmiy va norasmiy kommunikatsiya
- madaniy tafakkur
- emotsional holat.

Yapon tilida hurmat kategoriyasi va ijtimoiy masofa inkor shaklining tanlanishida muhim rol o'ynashi kuzatildi. Ayniqsa, yuqori statusdagi suhbatdosh bilan muloqotda bevosita inkordan qochish holati ko'p uchraydi. O'zbek tilida esa suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik darajasi inkorning ekspressivligini oshirishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari inkor vositalarining funksional imkoniyatlari faqat rad etish bilan cheklanmasligini ko'rsatdi. Inkorlarni yumshatish, shubha bildirish, diplomatik javob berish, konfliktni kamaytirish,

emotsional ta'sir ko'rsatish kabi pragmatik vazifalarni ham bajaradi.

Bu holat pragmlingvistika nuqtai nazaridan inkor kategoriyasining ko'p funksiyali kommunikativ birlik ekanligini tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqot qiyosiy pragmlingvistika yo'nalishida muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki yapon va o'zbek kommunikativ diskursining qiyosiy tahlili turli madaniy kommunikatsiya modellarini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Ayniqsa, interkultural kommunikatsiya va tarjimashunoslikda inkor vositalarining pragmatik ma'nosini to'g'ri anglash muhim hisoblanadi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari yapon tilini o'qitish metodikasida ham amaliy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Sababi o'zbek auditoriyasida yapon tilidagi bilvosita inkor shakllarini tushunish ko'pincha qiyinchilik tug'diradi. Shu bois inkor vositalarining pragmatik xususiyatlarini kommunikativ yondashuv asosida o'qitish samarali natija berishi mumkin.

Xulosa

Yuqorida aytib o'tilganlariga asoslanib, yapon va o'zbek kommunikativ diskursida inkor vositalari turli pragmatik va funksional xususiyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Tadqiqot davomida inkor kategoriyasi faqat grammatik hodisa emas, balki kommunikativ maqsadni amalga oshiruvchi muhim pragmatik vosita sifatida namoyon bo'lishi asoslandi.

Tahlillar natijasida yapon tilida inkor vositalari ko'proq bilvosita, yumshatilgan va ehtiyotkor shakllarda qo'llanilishi kuzatildi. Bu holat yapon kommunikativ madaniyatidagi ijtimoiy uyg'unlikni saqlash, konfliktni kamaytirish hamda suhbatdoshga nisbatan hurmatni ifodalash tamoyillari bilan bog'liqdir. Ayniqsa, 「わけではない」「ことはない」 kabi shakllar rad etishni diplomatik tarzda ifodalash imkonini beradi.

O'zbek kommunikativ diskursida esa inkor vositalarining emotsional-ekspressiv funksiyasi kuchliroq namoyon bo'lishi aniqlandi. "Aslo", "mutlaqo", "hech qachon" kabi birliklar yordamida inkorning qat'iyligi va kommunikativ ta'sirchanligi kuchaytiriladi. Bu esa o'zbek kommunikativ tafakkurining ochiqroq va hissiy xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida inkor vositalarining pragmatik faollashuviga ta'sir etuvchi asosiy omillar quyidagilar ekanligi aniqlandi:

- kommunikativ vaziyat
- ijtimoiy masofa
- madaniy me'yor
- nutq maqsadi
- emotsional holat
- suhbat ishtirokchilarining mavqei.

Tadqiqot natijalari yapon va o'zbek tillaridagi inkor vositalarining

kommunikativ funksiyalarida umumiy jihatlar mavjud bo'lsa-da, ularning pragmatik realizatsiyasi madaniy tafovutlar asosida farqlanishini ko'rsatdi. Shu jihatdan inkor kategoriyasi til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni aks ettiruvchi muhim pragmatik hodisa hisoblanadi. Mazkur tadqiqot pragmalingsvistika, qiyosiy tilshunoslik hamda interkultural kommunikatsiya sohalari uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalaridan yapon tilini o'qitish metodikasida, tarjimashunoslikda hamda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish jarayonida foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge University Press, 1987. – P. 145.
2. М.Киэда Грамматика японского языка УРСС Москва.2002
3. Boymurodova Dilafruz Dilshod qizi. (2026). YAPON MULOQOT JARAYONIDA INKOR LEKSEMALARNING LINGVOKULTURALOGIK TAHLILI. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18397948>
4. SEMANTIC NEGATION IN SPEECH MANIFESTATION <https://asiansciencejournal.org/index.php/AJSRI/article/view/308>
5. D.D., B. (2026). YAPON TILIDA INKOR INKOR VOSITALARNING PRAGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI. Advances in Science and Humanities, 2(07), 63-65. <https://doi.org/10.70728/human.v02.i07.016>
6. O.F. Achilova. A contrastive study of english and japanese grammar: structural, morphosyntactic and pragmatic perspectives. Vol. 13 No. 11 (2025): FARS International Journal of Education, Social Science & Humanities. –117-120 p.
7. D.D, B. (2026). INKOR SHAKLLARNING LINGVOSTILISTIK TAHLILI. Advances in Science and Humanities, 2(07), 55-58. <https://doi.org/10.70728/human.v02.i07.014>
8. D.D, B. (2026). INKOR SHAKLLARNING LINGVOSTILISTIK TAHLILI. Advances in Science and Humanities, 2(07), 55-58. <https://doi.org/10.70728/human.v02.i07.014>
9. PECULIAR FEATURES OF NEGATION IN JAPANESE COMMUNICATION PROCESS. (2026). International Journal of Artificial Intelligence, 6(03), 523-526.

